

Prof. Dr. Hakan Yılmaz

Kavramsallaştırma, Açıklama ve Yorumlama¹

Teorinin dar anlamı: Matematik ve doğa bilimlerine ve kısmen de iktisat gibi bazı formel sosyal bilimlere özgü dar anlamı ile teori, bir aksiyomlar kümesinden dedüktif olarak türetilen ve evrensel kapsamı olan nedensel önermeler bütünüdür. Ancak, teorinin bu dar anlamı, siyaset biliminde pratik olarak kullanılan teorilerin yapısına uymuyor. Bu yüzden, daha farklı bir tanım yapmak gerekiyor.

Siyaset Bilimi Teorilerinin Olması Gereken Özellikleri:

1. Genellik: Teori daima bir genelleme içerir. Burada, evrensel ya da mutlak doğruların bulunmasını kastetmiyoruz. Ama, teorinin bir genelleme içermesi şarttır. Bu genelleme, tekil bir olayın başka tekil olaylarla bağlantılarının ortaya konması şeklinde olur. Bir başka deyişle, teori, birbirleriyle bağlantılı çok sayıda tekil olay hakkında bir açıklama ya da yorum yapar. İyi ve güçlü teoriler, hem çok sayıda olaya genel bir açıklama/yorum getirirken, hem de tek bir olay hakkında anlamlıca lâf etme yeteneğini taşırlar. Yani, hem genelliği açıklama hem de tekilliği kavrama yeteneğine sahiptirler.

2. Doğruluk: Teori her zaman gerçeklik karşısında test edilebilir bir doğruluk iddiası içerir.

3. Önemlilik: Teori her zaman ele aldığı konunun önemli bir konu olduğunu iddia eder.

4. Basitlik: Teori her zaman bir basitleştirme dir. İyi bir teori gerçeğin tam bir tasvirinden daha basittir.

NOT: Basitleştirme ve modelleme: Zaten, gerçeğin tam bir tasvirini yapmak mümkün olmadığı için, gerçeğin bir modelini, bir simülasyonunu kurarız teori ile. Bu bağlamda, serbest düşme teorisini örnek verebiliriz. Düşen taşın rengini, hacmini, düşme anındaki zamanı, ve buna benzer bir çok gerçeklik unsurunu serbest düşme teorisine dahil etmeyiz, ve serbest düşmeyi sadece ve sadece düşen cismin kütlesi ve yerçekimi ivmesi ile açıklarız.

NOT: Sosyal gerçeğin teorik olarak modellenmesi konusunda ilginç bir tartışma için Isaac Asimov'un *Prelude to Foundation* adlı bilim-kurgu romanındaki bazı pasajlara bakılabilir.

---

¹Bu notların hazırlanmasında Douglas Chalmers'in "Conceptualization, Explanation, Interpretive Frameworks" (1985) adlı çalışması kaynak alınmıştır.

Belli Başlı Teorik Katkı Türleri: Kavramsallaştırma, Açıklama, ve Yorumlama

1) Kavramsallaştırma

Kavrama ihtiyaç duyarız, çünkü somut gerçekliğe, bütün zenginliği ve çeşitliliği içinde, doğrudan temas etmemiz, onu doğrudan algılamamız mümkün değildir. Kavram, böylece, somut gerçekliğin "ikinci en iyi" bir özeti gibidir. Soyutlama, bir çok ayrıntıyı dışarda bırakır. Kavramsallaştırma bir soyutlamadır; işlemselleştirme ise bir somutlamadır.

İyi ve yaratıcı bir kavramsallaştırma, o zamana dek görülmeyen varlıklara, ilişkilere, niteliklere dikkat çeker.

Kavramlar:

- Muğlak ve belirsiz olmamalıdır.
- İşlemselleştirilebilir (somutlanabilir) olmalıdır.
- İlginç olmalıdır.

Kavramsallaştırmada vurgu ya siyasal gerçeklik üzerindedir ya da siyasal söylem (dil) üzerindedir.

Vurgu, siyasal gerçeklik üzerinde ise, kavramsallaştırma neticesinde kafamızda yeni bir siyasal gerçeklik resmi çizilir. Daha önce ilgisiz gibi görünen olaylar aynı bir kavramın çatısı altında biraraya getirilirken, daha önce ilişkili gibi görünenler yeni kavram vasıtası ile birbirlerinden koparılırlar.

Örnek: Antonio Gramsci'nin *hegemonya* kavramı. Gramsci'ye dek, Marxist model içinde "siyasal iktidar" olgusu, bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki ekonomik egemenliğinin ifadesi ve sonucu olarak anlaşılmıştır. Siyasal iktidarın kaynağı üretim ve mülkiyet ilişkilerinde aranmıştır. Gramsci öncesi Marxist siyaset modellerine göre, ekonomik olarak egemen olan sınıf, bu egemen konumunu *devlet* aracılığıyla, yani *örgütlenmiş zor* aracılığı ile, sürdürebilirdi. Devlet, egemen sınıfın, kapitalist düzende burjuvazinin, siyasal egemenlik aracı olarak görülüyordu. Gramsci öncesi Marxist teoride, örneğin Leninizmde, devlet tarafından örgütlenen ve uygulanan zor ve şiddet dışındaki unsurların (din, ideoloji, v.s.) iktidar için önemi ve işlevi fazla vurgulanmamıştı. Gramsci öncesi Marxist teorinin zor ve şiddet dışında siyasal egemenlik aracı olarak üzerinde durduğu tek olgu meşhur "yanlış bilinç" olgusudur. "Yanlış bilinç", eğitim, din v.b. kurumlarca ezilen sınıflara ezen sınıfların ideolojisinin aşılmasını anlatır. Gramsci, "hegemonya" kavramı ile, sınıfsal egemenlik ilişkilerinin sürekliliği için zor ve şiddet dışı unsurların büyük ve vazgeçilmez önemini vurgulamıştır. Gramsci, zor ve şiddet dışı egemenlik araçlarının "yanlış bilinç" kavramına indirgenmesine karşı çıkmıştır. Buradan yola çıkarak, ailenin, eğitim kurumlarının, din kurumlarının, edebiyatın, folklorun, gazetelerin ve benzeri yapıların birlikte oluşturduğu kültürel ve ideolojik "hegemonya"nın, bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki egemenliğinin (siyasal iktidarın) kurulmasında, sürdürülmesinde, ve krizleri atlatabilmesinde oynadığı kritik rolün altını çizmiştir.

Vurgu, siyasal söylem üzerinde ise, kavramsallaştırma siyasal söylemimizi yeniden örgütler, ona yeni kavramlar katar, eskilerine yeni tanımlar getirir, v.s.

Örnek: Robert Dahl'ın *Poliyarşi* kavramı, bir çok ve belirsiz anlamı olan "demokrasi"nin yerine, daha dar tanımlanmış bir siyasal rejimi anlatmak üzere icat edilmiştir.

Kavramların İsimlendirilmesi

Zihinde oluşturulan bir kavrama normal dilden bir terimi isim olarak takmak gerekir. Bu terim, tek bir kelimedenden oluşabildiği gibi, iki veya daha fazla kelimedenden oluşan karmaşık bir terim de olabilir. Örneğin, "kapitalizm", "feodalizm", "totalitarizm", "hegemonya" gibi kavramlar tek bir terimle isimlendirilmişlerdir. Buna karşılık, "hegemonya krizi", "artı-değer oranı", "dünya-sistemi", "demokrasiye geçiş", "Üçüncü Dünya", "burjuva devrimi" gibi birden çok kelimedenden oluşmuş isimlere sahip kavramlar da vardır.

Bir kavramın dilde zaten varolan bir terimle isimlendirilmesinin bir sakıncası vardır. Bu sakınca, terimin varolan anlamlarının kavrama yüklenen anlamı gölgelemesidir.

Yeni bir kavramın isimlendirilmesinde ilk akla gelen yol, bu yeni kavram için yeni bir terim icat etmektir. Robert Dahl'ın "poliyarşi" isimlendirmesi bu türdür (monarşi ve oligarşi terimlerinden yola çıkılarak oluşturulmuş.) Bu yolla gerçi anlam kaymaları önlenmiş olur; ama, yeni bir ismin yabancılaştırıcı etkisini, tutmaması ihtimalini de gözönüne almak gerekir.

Bir diğer yol, varolan bir terime çok farklı bir anlam yüklemektir. Max Weber'in, aslında dinsel bir anlamı olan "karizma" terimine seküler bir anlam yüklemesi ve onu bir otorite tipini anlatmak için kullanması gibi.

İsimlendirme, değişken, sistem, tip ya da süreç mahiyetinde bir kavram kurarak iletmek istediğimiz anlamı çok etkileyecektir. Bu bakımdan, seçtiğimiz ismin biçim olarak ve taşımakta olduğu anlam yükü bakımından bu yeni amaca uygun olması, iletmek istediğimiz anlamı açık-seçik, net, muğlak olmayan bir biçimde iletmesi gerekir.

Örnek: Siyaset biliminde ve siyasette çığır açmış önemli kavramlara, bu kavramları ortaya atan şahsiyetlere, ve bu kavramlara takılan isimlere şu örnekleri verebiliriz:

Rantiye devlet (Hazem Beblawi ve Giacomo Luciani)
 Devletin görece özerkliği (Nicos Poulantzas)
 Hegemonya ve hegemonya krizi (Antonio Gramsci)
 Korporatizm (Philippe Schmitter ve Howard Wiarda)
 Otoritarizm ve totalitarizm; demokrasinin krizi, demokrasinin çöküşü, ve demokrasinin yeniden dengeye kavuşması; sâdık, yarı-sâdık, ve sadâkatsız muhalefet (Juan Linz)
 Sosyalizm, Komünizm, Sosyal Demokrasi ve Demokratik Sol
 Temiz Eller (1990'lar İtalya'sı)
 Hakça Bir Düzen ve Adil Düzen (1970'lerin CHP'si ve 1990'ların RP'si)
 Bağımlılık (Fernando Henrique Cardoso)
 Kapitalizm, sosyalizm, komünizm, ütöpik sosyalizm, bilimsel sosyalizm, proletarya, yabancılaşma, artı-değer, üretim ilişkileri, üretim tarzı, altyapı, üstyapı (Karl Marx)
 Rasyonel-yasal, karizmatik, ve geleneksel otorite; statü grupları, meşruiyet, meşruiyet krizi, patrimonyalizm, sultanizm, Protestan Ahlâkı (Max Weber)
 Üç Dünya Teorisi, halk savaşı (Mao Zedong)
 Dünya-sistemi, dünya-ekonomisi, merkez-çevre (Immanuel Wallerstein)
 Perestroyka (yeniden-yapılanma) (Mihail Gorbaçov)
 Devletleştirme, millileştirme, özelleştirme
 Evrim, devrim, reform
 Siyasal devrim, sosyal devrim (Theda Skocpol)
 Sömürgecilik, yeni-sömürgecilik, yarı-sömürgecilik (20. yüzyıl Marxizmi)
 Öncü parti, demokratik merkezîyetçilik, parti hattı, bolşevizm, menşevizm (Vladimir Lenin)
 Faşizm (Benito Mussolini, Dimitrov, v.d.)
 Ajitasyon, provokasyon, komplo, terör
 Avrupa-merkezcilik (Samir Amin)
 Oryantalizm (Edward Said)
 Sınıfaltı gruplar (*underclass*) ve sınıfüstü gruplar (*overclass*) (Amerikan sosyolojisi ve siyaset bilimi terimleri)
 Devlet-egemen sistem ve parti-merkezli sistem (Metin Heper)
 Rantiyecilik, laikçilik (Necmettin Erbakan)
 Vatan haini, bölücü, ölü olarak ele geçirme
 Liboş, döneke, entel, dinazor

Değişken, Sistem, Tip, ve Süreç Kavramları: Siyaset biliminde genel olarak dört farklı kavram türünden bahsedebiliriz: Değişken, sistem, tip, ve süreç.

A) DEĞİŞKEN

Değişken, birden fazla değer alabilen bir kavramdır. Matematikte, bir değişkenin sayısal değerleri vardır ve bunlar sonsuz sayıda olabilirler. Siyaset biliminde ise, bir değişkenin sayısal değeri nadiren vardır; çoğu kez, çok az sayıda niteliksel değerler sözkonusudur. Bir çok durumda da, mesela "var" ve "yok" ya da "az ve "çok" olmak üzere, yalnızca iki uç değeri vardır bir değişkenin. Dahası, bir siyasal değişkenin uç ve orta değerlerinin saptanması işi de önemli ölçüde öznel tercih ve hükümlere bağlıdır.

Örnek: "Devletin özerkliği" ve "devlet kapasitesi" kavramlarını, Theda Skocpol gibi, tanımlayalım. Devletin özerkliği, toplumdaki bağımsız politika oluşturabilme yeteneği, devlet kapasitesi ise, politikalarını hayata geçirebilme yeteneği olsun. Bu durumda, devletin "hiç", "az", "çok", ya da "tam" özerk olmasından bahsedebiliriz. Özerklik değişkeni, dört değer alır. Keza, "düşük" ya da "yüksek" devlet kapasitesinden sözedebiliriz.

"Parti ideolojisi": "aşırı sağ", "orta-sağ", "orta-sol", "aşırı sol" olabilir.

"Parti üye sayısı", "oy oranları": sonlu sayıda sayısal değer alabilen değişkenlerdir.

"Siyasal gelişmişlik": "azgelişmiş", "orta-gelişmiş", ve "gelişmiş" ülkelerden sözedebiliriz.

Bir değişken kavram tanımlarken, ona ait olabilecek bütün bir değerler spektrumunu da belirlemek gerekir. Örneğin, "tutucu" kavramının değerleri arasında, "tutucu olmamaktan" "aşırı tutuculuğa" dek her değer yerelmalıdır.

Boyut: Bir siyasal kurumu ya da olguyu birden fazla değişken ile tanımlıyorsak, o değişkenlerden herbirine o şeyin bir boyutu denebilir. Örneğin, bir siyasal partinin durumunu "parti ideolojisi", "üye sayısı", "oy oranları", "sempatizan sayısı", "mecliste temsil oranları" gibi çeşitli değişkenler vasıtasıyla belirleyebiliriz. Bu durumda, bunların herbirine bir boyut denir. Farklı iki partiyi hangi boyutlarda (hangi değişkenleri kullanarak) karşılaştıracağımıza karar vermek önemlidir. Örneğin, Amerikan partilerini ve Avrupa partilerini kayıtlı üye sayısı bakımından karşılaştırmanın bir anlamı olmaz, çünkü Amerikan partilerinin kayıtlı üye sayısı tarihsel olarak çok düşüktür; buna karşılık, örneğin minimum oy tabanı daha verimli bir karşılaştırma boyutu olabilir.

B) SİSTEM

Sistem, etkileşim halinde, bazıları değişen, bazılarının ise değerleri sabit kalan değişkenler kümesidir. Sistemi esas tanımlayanlar, değerleri sabit kalan değişkenlerdir (parametreler). Sistem incelenirken, sistemsal istikrarı garanti eden faktörler kadar, bu istikrarı bozabilecek faktörler de ele alınır. Sistemin "denge durumu", dengeyi bozucu faktörler, denge bozulduğunda onu yeniden kuracak sistemsal bir mekanizma olup olmadığı inceleme konularıdır.

Örnek: "Siyasal sistem", siyasal bilimdeki en önemli sistem kavramıdır. Siyasal sistem, içindeki bir çok olgu ve kurum değişirken, değişmeyen bazı olgu ve kurumları ile sürekliliğini ("sınırlarını") korur. Örneğin demokratik siyasal sistemde, düzenli ve hilesiz seçimler, konuşma ve basın özgürlüğü, yargının bağımsızlığı, ordunun sivil otoriteye tâbi olması gibi kurumlar sabit kalır; buna karşılık, siyasal sisteme katılan çıkar grupları ve partiler, onların hükümetlere götürdükleri talepler (girdiler) ve hükümetlerin politikaları (çıktılar) değişir. "Parti sistemi" bir başka çok kullanılan sistem kavramıdır. Bu bağlamda "çok partili", "iki partili", "tek partili" parti sistemlerinden sözedilir.

C) TİP ve TİPOLOJİ

Tip, birbiri ile ilişkili birden fazla değişken üzerinden yapılan bir sınıflandırmanın (tipolojinin) sınıflarından birine işaret eder. Bir başka deyişle, tip, birden fazla değişkenin bir fonksiyonu olan kompleks bir değişkenin (tipolojinin) değerlerinden birini ifade eder.

Örnek: Gelişmiş, orta-gelişmiş ve azgelişmiş tiplerini alalım (ekonomik anlamda). Bu tipler, birden fazla değişken (boyut) üzerinden oluşturulurlar. Örneğin, sınıflandırmamızı kişi başına milli gelir, kentleşme düzeyi, okur-yazar oranı değişkenleri üzerinden yapalım. Kişi başına gelir düzeyi KBG1 ve KBG2, kentleşme düzeyi KD1 ve KD2, okur-yazar oranı da OY1 ve OY2 gibi sınır değerleri alsınlar. Buna göre, KBG1 gelir düzeyinin, KD1 kentleşme düzeyinin, ve OY1 okur-yazar düzeyinin üzerinde kalan ülkelere "gelişmiş", KBG2, KD2, ve OY2 değerlerinin altında kalanlara azgelişmiş, bu değerler arasında kalanlara ise orta-gelişmiş ekonomi tipleri diyebiliriz. Burada, kişi başına milli gelir, kentleşme düzeyi ve okur-yazar oranı arasında gerçek bir bağıntı bulunduğuna dikkat etmek gerekiyor. Bu gerçek bağıntı sayesinde bu üç değişken biraraya getiriliyor ve birlikte "azgelişmiş", "orta-gelişmiş" ve "gelişmiş" tiplerinden oluşan tipolojiyi tanımlıyorlar.

İdeal tip ve empirik tip olmak üzere iki farklı tip kavramından bahsedebiliriz.

İdeal tip: Kompleks değişkeni oluşturan değişkenler arasında mantıksal-analitik bağlar kurulur. İdeal tipin gerçeklikte bir karşılığı olması gerekmez. Ancak, ideal tipin gerçeklikte karşılığının olmaması onun önemini azaltmaz; çünkü, ideal tipi oluşturmaktan maksat, mantıksal-analitik bir kategori ortaya koymaktır. İdeal tipler gerçeklikte içiçe geçmiş bir durumda da bulunabilirler.

Örnek: Max Weber'in geleneksel, karizmatik ve rasyonel-yasal otorite tipleri ideal tiplerdir. Gerçeklikte, rasyonel-yasal bir otorite aynı zamanda geleneksel veya karizmatik özellikler de taşıyabilir. İşte tam da bizim böyle bir cümleyi kurmamızı sağlayan teorik araç elimizdeki ideal tipolojidir. Yani biz, empirik olarak içiçe geçmiş otorite biçimlerini analitik olarak ayırırız.

Empirik tip: Değişkenler arasında empirik, gözlemlenebilir bağıntılar vardır. Empirik tipler, gerçeklikte de birbirlerinden yeterince ayrı ve farklı olarak gözlemlenebilmelidirler.

Örnek: Juan Linz'in otoriter ve totaliter rejim tiplerini empirik bir tiplerdir.

D) SÜREC

Süreç kavramı, bir sonuca ya da ürüne götüren bir olaylar dizisini anlatır. Süreç kavramı, aktörleri, onların kullandığı kaynakları, eylemlerin yapılış sırasını, ve ortaya çıkan ürün ya da sonuçları anlatır. Süreç modellerinin (kavramlarının) amacı, ya sürecin iç yapısını ve dinamiğini (olayların oluş sırasını ve aktörlerin aralarındaki ilişkileri) kavramak ya da sürecin sonuçlarını (sonucu meydana geiren faktörleri) öngörmektir. Bunların ikisini birden yapan modeller de vardır şüphesiz, ama genelde bu iki amaçtan biri ön plandadır.

Örnek:

Devrim (bkz: Ellen Kay Trimberger'in "tepeden devrim" kavramı).

Kriz (bkz: Gramsci'nin "hegemonya krizi" kavramı).

Karar-alma kavramları (bkz: yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşan hükümet modeli; bu üçlü model en eski siyasal süreç modellerinden biridir ve demokratik siyasal sistemin karar-alma sürecini anlatır).

Demokrasinin çöküşü (ör: Juan Linz'in teorisi) ve demokrasiye geçiş (ör: Dankwart Rustow ve Guillermo O'Donnell'in teorileri).

2) Açıklama

a) Açıklama Nedir?

Bir şeyi açıklamak, o şeyi meydana getiren şartları, olayları, ve diğer faktörleri saptamaktır. Yani, o şeyin **nedenlerini** saptamaktır. Kısacası, açıklama her zaman nedenlerden sonuca doğru giden geçerli (gizemli olmayan) bir nedensel zincir kurmak demektir. Açıklama, tekil bir olay için verilebilir. Ancak, iyi bir açıklama, benzer koşullar altında benzer nedenlerin benzer sonuçlar doğuracağı şeklinde, birden fazla durumda geçerli olacak soyut ve genel bir nedensel model de içerir ya da ima eder.

Örnek: Güney Amerika ülkelerinden Kolombiya'da 1940'larda 300,000 kişinin öldüğü ve Büyük Şiddet (*La Violencia*) adı verilen iç çatışma şöyle açıklanıyor. İki büyük parti var ülkede: Liberal ve Muhafazakâr partiler. Bu partiler köylere dek kendilerine taraftar bulmuşlar. Ancak, ülkede partiler kurumlaşmamış, sınıfsal bağlar zayıf. Partililik, yerel, kişisel, etnik, ailesel, kabilesel bağlar üzerine oturmuş. Yani, parti mensubiyetini genel ve sosyal aidiyetler belirlemiyor. Parti liderlikleri arasında bir kutuplaşma ve gerilim başgösterince, bu, yerel düzeyde, her türlü politika dışı "hesabın görüldüğü", birikmiş kinlerin, binbir çeşit kişisel, yerel çekişmenin açığa çıktığı bir kıvılcımı çakıyor. Kavga, görünürde, parti kavgası; esasta ise binlerce yerel kavganın bir toplamı. Partiler kurumlaşmamış olduklarından, kendi taraftarlarına da hakim olamıyorlar. Ve, liderlikler arasındaki kavga, sonuçta halkı birbirine düşüren bir toplumsal şiddet haline dönüşüyor.

Kolombiya'daki Büyük Şiddet'in bu açıklamasından çıkarılan genel sonuç ise şu: Sosyal sınıf ve gruplara değil, kişisel, etnik, dinsel, mezhepsel, kabilesel v.b. "ilkel" bağlara dayanan, ve partilerin tabanlarını kontrol edecek ideolojik ve örgütsel disipline sahip olmadığı bir siyasal sistemde, parti liderlikleri arasında başgösterecek bir gerilim ve kutuplaşma, farklı siyasal projelerin bir mücadelesiymiş gibi görünen, aslında ise siyasal mücadele kisvesi altında çeşitli yerel ve kişisel hesapların görüldüğü kapsamlı bir iç çatışmaya dönüşebilir. Lübnan'daki iç savaş bunun bir diğer örneğidir.

b) Açıklamanın Ana Unsurları

1) Açıklama yalnızca tek bir olayı açıklamaz. Bu olayın, ve onu meydana getiren nedenlerin, başka zaman ve mekânlardaki olaylarla benzerliklerini de saptar. Bunu yaparak, açıklanan olayı bir kategoriye, bir sınıfa yerleştirir. Örneğin, Kolombiya'daki Büyük Şiddet'i Afrika'daki kabile savaşları ya da Lübnan'daki mezhep çatışmaları ile karşılaştırır. Böylece, tekil bir olaydan hareket ederek, benzer olayların tümünü açıklayan genel bir teoriye (modele) varmaya çalışır.

2) Bağımlı (açıklanan) ve bağımsız (açıklayan) değişkenler arasında düzenli bir kovaryasyon (eşdeğişim) bulunduğunu ilan eder. Mesela, Kolombiya örneğinden yola çıkarak, o

türde partilerin ve o türde lider tutumlarının ve toplum yapılarının olduğu her yerde benzer etkilerin benzer sonuçlar meydana getireceğini iddia eder.

3) Sonucun nedenlere gizemli olmayan bir mekanizma ile bağlı olduğunu iddia eder ve bu mekanizmayı saptar. (Bazı açıklamalar, bu mekanizmayı açıkça göstermezler, ve bunu okuyucuya bırakırlar. Ama, açıkça gösterilmese de, böyle bir gerçekçi nedensel zincir bulunduğu açıklamada varit olmalıdır ve okuyucu bunu kendisi kolayca belirleyebilmelidir.)

c) Tekil ve Genel Açıklamalar Ve Örnekleri

Tekil açıklama: Tek bir olayı ele alır ve onu açıklamaya çalışır. Bu olay, nedeni kolay anlaşılmayan bir "bilmece" niteliğinde olmalıdır. Amaç, bu bilmeceyi çözmektir. Ancak, hernekadar tek bir olayın açıklanması sözkonusu ise de, ikinci hedef, buradan yola çıkarak benzer olaylara da uygulanabilecek soyut bir nedensel model geliştirmek, ve bu tür olaylara yolaçabilecek genel nedenleri saptamaktır. Kısacası, tekil açıklama, tekilden genele doğru bir yükselmeyi de içerir.

NOT: Tekil açıklamadan genel bir model çıkarma aşamasında düşülebilecek en tipik hata "aşırı genelleme"dir. Yani, tekil olayın özgül neden ve sonuçlarını abartmak, onları genel nitelikler düzeyine çıkarmaktır. Bu hataya düşmemenin tek yolu, eldeki olayı eşzamanlı ya da geçmiş, aynı ülkedeki ya da başka ülkelerdeki benzer olaylarla karşılaştırmaktır.

Örnek: Alfred Stepan'ın *The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil* (1971) başlıklı çalışması. Stepan'ın bilmececi, Brezilya ordusunun 1964'de darbe ile iktidara gelmesi, ve iktidarı, alışılmışın tersine, sivillere terketmeyerek elinde tutması. Stepan, bunu, "yeni profesyonellik" (*new professionalism*) adını verdiği yeni bir kavram ile açıklıyor. Yeni profesyonellik, askerlerin ABD kaynaklı yeni dünya görüşlerini anlatıyor. Dolayısıyla, askerlerin eğitimine, ideolojisine dikkat çekiyor. Buna göre, yeni profesyonel asker, orduya rejimi ve düzeni korumak ve ülkeyi hızla kalkındırmak gibi misyonlar da yüklüyor. Oysa, eski profesyonellik, askere, ülkeyi dış tehdide karşı savunma misyonunu veriyordu yalnızca. Bu yeni kavram ile, Stepan, Brezilya örneğinden yola çıkarak, Latin Amerika'da ve diğer benzer ülkelerdeki askeri darbelerin nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin genel bir açıklama da veriyor.

Genel açıklama: Birden çok benzer olayın tümüne birden uygulanacak bir nedensel model geliştirmektir. Ancak, burada da, genelden tekile bir gidiş olmalıdır. Yani, genel model, tekil olayların özgül nedenlerinin saptanmasında da işe yaramalıdır.

NOT: Genel açıklama modellerinin tekil olaylara uygulanmasında yapılan en tipik hata "eksik özelleme"dir. Yani, tekil olayların özgül nedenlerini ve niteliklerini görmezden gelerek, herbirini modelde vazedilen soyut nedenlere bağlamaktır.

Örnek: James Scott'ın *The Moral Economy of the Peasant* (1976) adlı çalışması. Scott, Güneydoğu Asya gözlemlerine dayanarak, köylülerin neden ayaklandığı hakkında genel bir

model ortaya atıyor. Scott'un modeli, köylü ayaklanmalarını "görelî yoksullaşma"ya, ağa baskısına, ve başka diğler nedenlere bağlayan alternatif açıklamaları reddediyor. Scott'a göre köylü, ağanın, devletin, ya da başındaki otorite hangi kurum ise onun, kendisine "hakkı" olan geçinme düzeyini garanti etmesini istiyor. Bunu, otoritenin kendisine karşı ahlaki ve törel bir sorumluluğı olarak görüyor. Bu "törel geçinme düzeyi" otorite tarafından köylüye garanti edildiğı sürece, ağanın, devletin zenginleşmesi, baskısı, ve diğler olumsuzluklar köylüyü hoşnutsuz etse de, hatta bazı köylülerin silaha sarılmasına neden olsa da, genel bir köylü ayaklanmasına yolaçmıyor. Ama, ne zamanki otorite bu törel kontratı bozuyor ve köylünün geleneksel geçinme düzeyine el atıyor, köylü işte o zaman isyan ediyor. Scott, köylü ayaklanmalarına ilişkin bu genel modelini daha sonra, başta Güneydoğı Asya olmak üzere, tekil köylü ayaklanmalarını açıklamada kullanıyor.

d) Siyaset Biliminde Açıklayıcı Modeller ve Fiziksel Modellerden Farkları

Siyasal ve fiziksel modellerin açıklama kapsam ve güçleri arasındaki farkların nedenleri: Yukarıda söylenenelerden yola çıkarak, açıklamanın iki amacını şöyle özetleyebiliriz:

1) Tekil olayları belirleyen nedenleri saptamak. (Örnek: *La Violencia*'nın nedenlerini saptamak.)

2) Benzer olayların ortak ve genel nedenlerini saptamak, ve böylece benzer olayların tümüne ilişkin bir nedensel model oluşturmak. (Örnek: Daha önce değindiğimiz *La Violencia* türü toplumsal şiddet olaylarının bir ülkedeki partilerin kurumlaşma düzeyleri, parti liderlikleri arasındaki gerilim ve liderliklerin şiddete yolaçan tutumları, ve premodern -- etnik, dinsel, mezhepsel, kabilesel, kişisel -- yapıların toplumdaki ağırlıkları ile açıklanması.) İdeal bir açıklama modeli her iki amacı da yerine getirir: Yani hem tekil olayların nedenlerini kesinlikle saptar, hem de benzer olayların tümü hakkında geçerli genel bir açıklama verir. Fiziksel teoriler, mesela astronomi teorileri, bu iki hedefe aynı anda varabilirler. Buna karşılık, siyaset biliminde iki hedefe de aynı başarı ile varan açıklama modelleri pek azdır. Bunun iki nedeni olabilir:

1) Siyasetin konusu (siyasal gerçeklik) fiziğinkinden (doğadan) çok daha karmaşıktır. Siyasal gerçekliğin doğal gerçeklikten çok daha karmaşık olduğu, ilk bakışta doğru gibi görünse de, yanlış da olabilir. Pekâlâ, biz, siyasal gerçekliğı olduğundan daha karmaşık görüyor ve yansıtıyor olabiliriz. Belki de, siyasal gerçekliğin bütün karmaşasının ardında bir basitlik, bütün tesadüfiliğinin ardında bir düzenlilik vardır, ama biz onu görüp, modelleyemiyoruzdur. Dolayısıyla, siyasal gerçekliğin karmaşıklığı argümanı, iyi, güçlü ve genel siyasal modellerin yokluğunu açıklamak için sağlam bir gerekçe değıl.

2) Siyasal olaylarda ve siyasal değışimde insan faktörü (özenellik, iradilik) belirleyici bir rol oynar. İnsanın düşünceleri, inançları, tutumları, eylemleri siyasal olayları belirler. Düşünceler, inançlar, tutumlar ve eylemler ise istikrarsız ve hızla değışen şeylerdir. Onları tam olarak belirlemek, saptamak, yarın ne durumda olacaklarını tahmin etmek olanaksız olduğu için,

onların eseri olan siyasal olayları da tam olarak belirlemek, saptamak, tahmin etmek olanaksızdır. Siyasal gerçeklikteki özne faktörü, siyasal gerçekliğin karmaşıklığı argümanından daha sağlam bir gerekçe sunuyor genel siyasal modellerin yokluğunu açıklamak için.

Ancak, fizikteki gibi ideal modellerin kurulamıyor olması, siyasal bilimde nedensel açıklamalar hiç yapılmamalıdır anlamına gelmez. Siyasal bilimde, daha az kesin, daha az genel, buna karşılık çok önemli teoriler, modeller vardır. Ve, siyasal kararlarımıza ve eylemlerimize dayanak yapmak için de, elimizde bu ideal olmayan teorilerden başka bir kılavuz yoktur. Siyasal bilim açıklamalarında amaç, örneğin astrofizikte olduğu bir Büyük Birleşik Teori (*Grand Unified Theory*) kurmak değildir. Çok daha mütevazı bir amacı vardır siyasal açıklama modellerinin: Yanlış, uygunsuz, ve anlamsız önermeler yerine daha iyi ve daha rasyonel olanlarını koymak. Siyasal bilim modelleri, büyük riskler olarak yapılan "inanç sıçramaları" (*leap of faith*) sayesinde kurulurlar. Siyasal bilimin gelişmesi de, önceki modellerin varsayımlarını, temellerini oluşturan bu "inanç"ların bulunması ve sorgulanmasıdır. (Tabii, yeni ve alternatif bir model de bu sefer başka bir inanç kümesi üzerine bina edilecektir.)

Siyasal bilim modellerinde *Ceteris Paribus* şartı: Siyasal açıklama modellerinde, neden olarak saptanan faktörler pek nâdir olarak sonucu tek başlarına ve bütünüyle belirlerler. Her zaman, "diğer", hesaba katılmamış faktörlerin devreye girmesi ve nedensel mekanizmayı bozması ihtimali mevcuttur. Bu durumda, siyasal modeller, hep "diğer şartlar aynı kaldığı takdirde" şartı altında geçerlidirler. Bu diğer şartların neler olabileceğini de, açıklayıcı modelimizde mümkün olduğunca tam olarak belirtmemiz gerekir.

Siyasal bilim modellerinde neden-sonuç arasında zorunlu bağların kurulamayışı: Siyasal modellerde, nedenler ve sonuçlar arasında "zorunlu" bir ilişki vazetmek, yani bir sonucun şu, şu, şu nedenlerle, ve yalnızca bu nedenlerle, ortaya çıkacağını iddia etmek pek güçtür. Hemen her zaman, aynı sonuca yolaçacak bir mümkün ve muhtemel neden daha vardır.

Yukarıdaki iki paragraftan çıkan özet sonuç şu: Neden ve sonuç arasına her zaman başka faktörler (müdahil faktörler) girebilir. Bu başka faktörler, nedensel zinciri bozup, sonucun ortaya çıkmasını engelleyebildikleri (bir başka sonuca yolaçabildikleri) gibi, modelin saptadığı nedenlerden önce aynı sonucu meydana getirebilirler. Bu başka faktörleri bilmezsek, birinci durumda açıklama ve tahmin hatası yaparız; ikinci durumda, biz modelimiz işledi sanırız, oysa yanılıyoruzdur.

Siyasal modellerin *parsimonious* olması gerekliliği: İyi açıklayıcı modeller *parsimonious* (basit, mümkün olduğunca az sayıda kavram içeren) ve kapsayıcı (mümkün olduğunca çok sayıda vakayı açıklayan) olmalıdır.

3) Yorumlama ve Yorum Çerçevesi

Açıklama, bir olayın nedenlerinin saptanmasıysa, yorumlama, o olayın anlam ve öneminin (mana ve ehemmiyetinin) saptanmasıdır. Bir olayın anlam ve önemi, o olayın nedenlerinin bilinmesinden otomatik olarak çıkmaz. Nedenlerin saptanması nesnel bir süreçtir; kişisel tercihlerin ve öznel tutumların bir olayın nedenlerinin açıklanmasında mümkün olduğunca rol oynamamasına çalışılır. Oysa, bir siyasal olayın anlam ve öneminin saptanması, öznel tercihlere ve değerlere bağlı bir işlemdir. Yani, farklı tercih ve değerler taşıyan iki işi, aynı açıklama modeliyle açıkladıkları bir olayı iki farklı şekilde yorumlayabilirler.

Buradan, bir siyasal olayın anlam ve önemini kavramanın, yani o olayı yorumlamanın, amacına geliyoruz. Siyasal yorum, siyasal eyleme kaynaklık eder. Yani, bir kimse ya da grubun bir siyasal olayın anlam ve önemini kavraması, siyasal hayata nasıl ve hangi yollarla müdahale edeceğine karar vermesinin vazgeçilmez ön şartıdır.

Demek ki, bir siyasal bilimci, siyasal olayları hem açıklamak, hem de bu olayları yorumlamak (kendisi için ve olaya dahil olan aktörler için ne anlam ifade ettiklerini ortaya koymak) zorundadır. Gerek kendi yorumlarını yaparken, gerekse de başkalarının yorumlarını naklederken, siyasal bilimci öznel tercih ve değerleri saptırmadan, eğip-bükmeden ortaya koymakla yükümlüdür.

Açıklama, tek başına, bir eylem kılavuzu olamaz:

1) Açıklama geneldir, soyuttur, ve bir çok olaya ilişkindir. Oysa insan eylemi somut ve tek bir olaya ilişkin olacaktır. Açıklama, somut olayı ayrıntılarından arındırır zorunlu olarak; eylem ise, tam tersine, somut olayı çok yönlülüğü ve bütün zenginliği içinde anlamayı gerektirir.

2) Açıklama, insan eylemini yönlendiren değerler hususunda bir şey söylemez. Belli değerlerin, belli somut durumlarda nasıl bir eyleme yolaçması gerektiği konusunda sessizdir.

Dolayısıyla, siyasal eylemlerin ve kurumların niyete bağlı (insan iradesi ile oluşmuş) (*intentional*) niteliğini dikkate alan; tekil ve somut olaylar üzerinde düşünmenin bir yolunu öneren; ve tüm bunları da değerlerle ilişkilendiren yeni bir yaklaşıma gerek vardır. Bu yazıda önerilen "yorum çerçevesi", işte böyle yaklaşım denemesidir.

Yorum meselesi, sosyal bilimciler tarafından çeşitli yaklaşımlarla ele alındı. Bunların içinde, "aşırı yorumcular" diyebileceğimiz bir grup, sosyal bilimde fizikteki gibi bir "açıklama" olamayacağını, çünkü işin içine karmaşık ve değişken "insan faktörü"nü ve "niyet"lerin girdiğini, bu yüzden sosyal bilimin ancak yorum yapmakla, yani insan eylemlerine "neden" olan niyetleri anlamaya çalışmakla yetinmesi gerektiğini iddia ettiler. Aşırı yorumcular, sosyal bilimde fizik bilimini taklit eden davranışçı okula karşı çıktılar. Onlara göre, insan davranışlarından (*behavior*) değil, ancak insan eylemlerinden (*action*) söz edebiliriz. Eylem ise, bir niyet üzre girişilen iştir. Bir amacı, hedefi vardır. Eylemin ardındaki niyeti bilmeden, salt davranışı gözlemlemek hiç bir işe yaramaz. Sosyal bilimcinin *tek* yapması gereken, kendini

aktörün yerine koymak, ve onun niyetlerini, motivasyonlarını, hedeflerini anlamaya çalışmaktır.

Bu aşırı yorumculuğa sapmadan, diyebiliriz ki, sosyal bilimci, bir eylemi hem nedensel olarak açıklamaya hem de yorumlamaya (anlamaya) çalışmalıdır. Açıklama ve yorumlama birbirlerini dışlamazlar. Aşağıda anahatları çizilen "yorum çerçevesi", açıklama ve yorumlamayı birarada kullanmayı öneriyor.

Yorum Çerçevesinin Ana Unsurları:

1) Genel Durumun Tesbiti: En genel haliyle ilgilenilen konu. Örneğin: 1990'larda az gelişmiş kapitalist ülkelerde demokrasinin krizi.

2) Değerlerin Ortaya Konması: Örneğin: az gelişmiş ülkelerde istikrarsız bir demokrasi mi savunulmalı mıdır yoksa düzenli bir diktatörlük mü tercih edilmelidir? Hükümetler siyasal sorunlarla başetmede ne ölçüde beceriklidir? Muhalefetin tutumu yapıcı mıdır yıkıcı mı? Basın, doğru haber verme görevini yeterince yerine getiriyor mu? Yurttaşlar demokratik haklarına gereğince sahip çıkıyorlar mı?

3) Genel Açıklama Yapılması: Genel durumu belirleyen, onu istenen değerlere ulaştıran ya da bu değerlerden uzaklaştıran ana nedenlerin ortaya konması. Bu neden-sonuç bağıntısı test edilemeyecek bir nitelikte olabilir. Yani, buradaki açıklama, açıklamanın test edilebilirlik şartına uymak zorunda değildir.

4) Genel Sorunun (Krizin) Tesbiti: Genel durumun şu anki gelişme aşamasında bir sorunla, bir "krizle" karşı karşıya olduğu iddiasının yapılması, ve krizin tanımlanması.

5) Özel Durumun Tesbiti: Genel durum içinde bir özel durumun seçilmesi ve ona odaklanması.

6) Özel Duruma İlişkin Eylem Önerilerinde Bulunulması: Krizin, değerlere varma yönünde aşılması için eldeki özel durumda hangi kişi, grup ve kurumların, hangi aktörlerin neler yapabileceğinin tesbiti.